

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ З ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ: ВІДМІННОСТІ, НЕДОЛІКИ, ШЛЯХИ ГАРМОНІЗАЦІЇ

NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS FOR ACCOUNTING OF FINANCIAL INVESTMENTS: THE DIFFERENCES, THE FLAWS, THE WAYS OF HARMONIZATION

Шепелюк В.А.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри обліку і аудиту,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

У статті розглянуто основні аспекти обліку фінансових інвестицій за національними та міжнародними стандартами, виявлено розбіжності між ними, а також запропоновано шляхи вирішення цих питань. Узагальнено наявні підходи до визначення методів оцінювання фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку. Приділено увагу відмінності оцінки фінансових інвестицій за національними стандартами бухгалтерського обліку та міжнародними стандартами обліку й фінансової звітності.

Ключові слова: фінансові інвестиції, фінансові вкладення, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, оцінка, фінансова звітність.

В статье рассмотрены основные аспекты учета финансовых инвестиций по национальным и международным стандартам, выявлены расхождения между ними, а также предложены пути решения этих вопросов. Обобщены существующие подходы к определению методов оценки финансовых инвестиций в бухгалтерском учете. Уделено внимание различию оценки финансовых инвестиций по национальным стандартам бухгалтерского учета и международным стандартам учета и финансовой отчетности.

Ключевые слова: финансовые инвестиции, финансовые вложения, международные стандарты бухгалтерского учета и финансовой отчетности, оценка, финансовая отчетность.

The article considers the main aspects of accounting for financial investments by national and international standards, identifies the discrepancies between them, and suggests ways to address these issues. It summarizes the existing approaches to the definition of methods of assessment of financial investments in accounting. Paid attention to the differences evaluation of financial investments according to national accounting standards and international accounting standards and financial reporting.

Key words: financial investment, financial investments, international standards of accounting and financial reporting, valuation, financial statements.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку України відбувається процес інтеграції вітчизняної економіки у світовий економічний простір. Інвестиційна привабливість України є однією з актуальних соціально-економічних проблем, що зумовлено характером приватизаційного процесу. Досвід європейських країн показує, що для залучення іноземних інвестицій необхідно стимулювати інноваційну діяльність на малих і середніх підприємствах.

Тому належне теоретичне, методологічне, організаційне і методичне забезпечення ведення обліку фінансових інвестицій належить до актуальних наукових завдань в системі ведення бухгалтерського обліку і складання звітності.

Розширення обсягів і форм участі іноземного та вітчизняного капіталу в діяльності суб'єктів бізнесу, вихід на міжнародні фінансові ринки вимагають формування та вдосконалення адекватного методичного забезпечення з боку бухгалтерського обліку та наближення його до міжнародних стандартів фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями обліку фінансових інвестицій займався ряд вчених-науковців, серед яких слід назвати таких, як С. Голов, Я. Крупка, В. Пархоменко, В. Рудницький, В. Сопко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте дослідженню обліку фінансових інвестицій за міжнародними стандартами приділяється досить мало уваги.

Тому є доцільним розглянути питання подальшого наближення до вимог МСБО та МСФЗ національних стандартів з обліку фінансових інвестицій.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є висвітлення питань обліку фінансових інвестицій за національними та міжнародними стандартами, а також виявлення розбіжності між ними та пропозиція шляхів вирішення цих питань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансові інвестиції сьогодні відіграють надзвичайно важливу роль в економічній системі розвинених країн світу, що зумовлює необхідність забезпечення ефективного управління інвестиційними процесами. Основою такого управління на рівні підприємства є своєчасна та достовірна інформація щодо фінансових інвестицій, яка формується в системі бухгалтерського обліку. Тому необхідними є дослідження особливостей бухгалтерського обліку фінансових інвестицій за ПСБО і МСФЗ, а також виявлення основних відмінностей між ними.

Питання обліку фінансових інвестицій розглядалися в роботах зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких слід назвати таких, як М. Бондар, Ф. Бутинець, С. Голов, А. Дамодаран, Дж.Ж. Вейгант, Д.І. Кізо, В. Костюченко, Я. Крупка, Л. Крушвіц, Т.Д. Уорфілд, Г. Уманців.

Поняття «фінансові інвестиції» є новим і почало використовуватися у вітчизняній облікової термінології порівняно недавно. В кінці 80-х років, коли в Україні були введені такі фінансові інструменти, як цінні папери, почали формуватися акціонерні відносини, з'явилася можливість підприємствам брати участь у створенні інших суб'єктів, формуванні їх статутного капіталу, назріла необхідність в обліку вкладених коштів, ресурсів у інші суб'єкти господарювання. Це й спричинило введення в систему бухгалтерського обліку такого поняття, як «фінансові вкладення» [1, с. 142].

Так, автор Г. Савицька дає таке визначення цього поняття: «фінансові інвестиції – це довгострокові фінансові вкладення в цінні папери (акції, облигації, сертифікати, векселі тощо); у спільні підприємства, які забезпечують гарантовані доходи тощо» [2, с. 383–384].

Проведений аналіз довідкової літератури виявив такі трактування цього поняття: «фінансові інвестиції – це вклади в фінансові інструменти, тобто вклади в акції, облигації, інші цінні папери, банківські депозити» [3]; «фінансові інвестиції – це вкладення в цінні папери (акції, облигації, векселі тощо), випущені державою, приватними компаніями, що розміщені на депозитних рахунках банків та інших фінансових установах» [4].

Основним національним положенням, яке регулює бухгалтерський облік фінансових інвестицій в Україні, є ПСБО 12 «Фінансові інвестиції». Згідно з національними стандартами фінансові

інвестиції – це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигід для інвестора [5].

У міжнародних стандартах фінансової звітності не наводиться чіткого визначення фінансових інвестицій, що значно погіршує розуміння цього об'єкта обліку. Основними стандартами, які регулюють облік інвестицій в міжнародній практиці, є МСФЗ (IAS) 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» [6], деякою мірою МСФЗ (IAS) 31 «Частки у спільних підприємствах» [7], МСФЗ (IAS) 32 «Фінансові інструменти: подання» [8] та МСФЗ (IAS) 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [9]. Раніше існував МСФЗ (IAS) 25 «Фінансові інвестиції», проте він був скасований, а замість нього було прийнято МСФЗ 28 «Облік інвестицій в асоційовані підприємства» та МСФЗ (IAS) 31 «Частки у спільних підприємствах».

У міжнародних стандартах фінансової звітності зазначено, що фінансові інвестиції є активами, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигід для інвестора.

Відповідно до Податкового кодексу України фінансовими інвестиціями є господарські операції, що передбачають придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та / або інших фінансових інструментів [10].

Аналізуючи погляди вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, спеціальної та нормативної літератури, в якій визначаються поняття та економічна сутність фінансових інвестицій, ми зробили висновок, що спільним для всіх формулювань є визнання того, що інвестиції – це вкладення в об'єкти господарської діяльності з метою отримання вигід. З огляду на це визначення інвестицій сформульоване як обліково-аналітична категорія, під цим розуміється вкладення грошових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності для одержання прибутку або досягнення інших вигід. Це визначення вносить нові підходи до розуміння інвестицій порівняно з чинними нормами, зокрема [11]:

– включає грошову форму інвестування як таку, що найбільше виявляється у практиці;

– визначає мотивацію, рушійну силу, мету інвестування;

– розширює сферу інтересів, що спонукає інвесторів до здійснення вкладень, серед яких можуть бути не лише одержання прибутку чи соціального ефекту, але й досягнення інших вигід.

При цьому, згідно з чинним законодавством України, фінансова інвестиція – це господарська операція, яка передбачає придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів. Інвестування

невикористовуваних коштів у фінансові інструменти окреслює різні цілі, виділимо основні з них: одержання майбутніх прибутків, створення контролю над підприємством-емітентом, перетворення вільних коштів на високоліквідні цінні папери тощо.

Фінансові інвестиції характеризують вкладення коштів у різні види фінансових активів. Фінансовий актив – це: а) грошові кошти та їх еквіваленти; б) контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства; в) контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах; г) інструмент власного капіталу іншого підприємства.

Методика ведення обліку інвестиційної діяльності підприємств в Україні ґрунтується на загальноприйнятих у міжнародній практиці принципах бухгалтерського обліку, до яких відносять принципи безперервності діяльності; автономності; нарахування; подвійного запису;

грошового вимірника; собівартості; реалізації; суттєвості; обачності; безперервності; відповідності; періодичності.

Варто відзначити, що існують певні відмінності щодо обліку фінансових інвестицій за міжнародними і національними стандартами (табл. 1). Концептуальна суперечність П(С)БО полягає у їхньому спрямуванні на регламентацію бухгалтерського обліку, а не на регламентацію складання і подання фінансової звітності. Відповідно, П(С)БО окреслюють основні положення бухгалтерського обліку і здебільшого не суперечать МСФЗ, оскільки П(С)БО розроблено з урахуванням міжнародних вимог до порядку складання і подання фінансової звітності, викладених у МСФЗ. МСФЗ виходять з того, що, оскільки інтерпретація фінансової звітності має бути однаковою в різних країнах світу, і самі МСФЗ мають бути досить детальні й охоплювати не лише самі стандарти, а ще й причини їхнього прийняття та приклади застосувань.

Таблиця 1

Відповідність назв національних стандартів щодо обліку фінансових інвестицій назвам міжнародних стандартів щодо обліку фінансових інвестицій

Назва П(С)БО	Назва МСФЗ / МСБО
П(С)БО і МСФЗ	
1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» 2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	1. МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» 2. МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»
П(С)БО і МСБО	
1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» 2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	1. МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» 2. МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» 3. МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»

Таблиця 2

Порівняльна характеристика фінансових інвестицій відповідно до національних і міжнародних стандартів

ПСБО	МСФЗ
Сутність	
Фінансові інвестиції – активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора.	Фінансовий актив – це будь-який актив, який становить грошові кошти; контрактне право отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства; контрактне право обмінювати фінансові інструменти з іншим підприємством за потенційно сприятливих умов або інструмент капіталу іншого підприємства
Первісна оцінка	
Первісна оцінка та відображення фінансових інвестицій у бухгалтерському обліку здійснюється за собівартістю. Собівартість фінансової інвестиції складається з ціни їх придбання, мита, комісійних винагород, обов'язкових платежів, податків, зборів та інших витрат, які безпосередньо пов'язані з купівлею фінансової інвестиції.	Під час первісного визнання фінансового активу або фінансового зобов'язання суб'єкт господарювання оцінює їх за їхньою справедливою вартістю

В МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані компанії» встановлено вимоги з розкриття інформації щодо обліку інвестицій в асоційовані компанії.

Основні принципи оцінки та відображення в обліку фінансових інвестицій визначаються П(С)БО12 «Фінансові інвестиції», встановлено вимоги з розкриття.

В табл. 2 наведена порівняльна характеристика фінансових інвестицій відповідно до національних і міжнародних стандартів.

МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» слід застосовувати до контрактів, базованих на товарних контрактах, які дають будь-якій стороні право погашати зобов'язання грошовими коштами або іншим фінансовим інструментом, за винятком тих товарних контрактів: а) які укладені і продовжують відповідати вимогам підприємства щодо очікуваного придбання, продажу чи застосування; б) які були призначені для цієї мети на початку; в) погашення яких очікуються шляхом передачі.

Розвиток всесвітнього ринку інвестицій сприяє розробленню загальних принципів обліку і звітності, тобто впровадженню міжнародних стандартів фінансової звітності. В міжнародних стандартах регламентуються основні моменти того напрямку обліку, який розглядається в певному стандарті та який використовується під час розроблення національних стандартів.

Згідно з проведеним аналізом національного та міжнародного стандартів визначено, що в зарубіжній практиці обліку фінансових інвестицій рекомендовано використовувати один із методів обліку фінансових інвестицій, а в Україні оцінка фінансових інвестицій на дату балансу відображається за справедливою вартістю. Цей факт ускладнює процес обліку інвестицій в Україні.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку бухгалтерського обліку є оцінювання активів за справедливою вартістю. Так, прийнятий МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» декларує застосування справедливої вартості до активів, зобов'язань, нефінансових активів,

власних інструментів капіталу суб'єктів господарювання. Згідно з МСФЗ оцінка інвестицій здійснюється або за собівартістю, або за ринковою вартістю. Під час продажу фінансових інвестицій МСФЗ чітко врегульовані можливі варіанти відображення в обліку та впливу на фінансовий результат підприємства цієї господарської операції. МСФЗ передбачає, що у фінансовій звітності повинна міститися інформація економічної природи, що характеризує облік фінансових інвестицій на підприємствах.

Чинні національні П(С)БО не встановлюють порядок розрахунку відповідних видів вартості основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав видів цінних паперів, запасів, готової продукції тощо, зокрема справедливої вартості.

Відображення інформації про фінансові інвестиції у фінансовій звітності в Україні носить переважно теоретично-інформаційний характер (перелік підприємств, розмір їх частки в капіталі, підстави для визначення справедливої вартості фінансових інвестицій тощо).

Стандарти обліку щодо інвестиційних операцій є міжнародними та уніфікованими. Однак під час впровадження МСБО і МСФЗ необхідно враховувати важливий факт, що трактування міжнародних стандартів сильно відрізняється у різних країнах. Причинами цього є відмінності політичного і економічного середовища, в якому ведеться господарська діяльність, різні звичаї бухгалтерського обліку, те, що інвестиційна діяльність здійснюється в умовах невизначеності. Водночас глибокими є проблеми відсутності або неузгодженості нормативно-правової і законодавчої бази; відсутності активного ринку значної кількості фінансових інструментів; узгодження обумовленої фіскальною політикою держави податкової звітності та бухгалтерського обліку, який базується на МСФЗ.

У вітчизняній практиці спорудження чи придбання необоротних активів для власних потреб підприємства вважається капітальними інвестиціями, а вкладення в інші суб'єкти – фінансо-

Таблиця 3

Характеристика методів оцінки фінансових інвестицій відповідно до міжнародних стандартів

Види фінансових інвестицій	Методи оцінки в міжнародній практиці
– для професійних інвесторів; – для інституційних інвесторів	методи оцінки за ринковою вартістю; методи оцінки за нижчою вартістю
Фінансові інвестиції в боргові цінні папери	Метод амортизації різниці між купівельною і номінальною вартістю боргових цінних паперів (амортизацію різниці у випадку з поточними допускається не проводити; амортизована різниця списується за рахунок доходу; списання амортизаційної різниці має місце з моменту придбання до моменту погашення кожному нарахуванню)
Фінансові інвестиції в похідні цінні папери	Методи оцінки МСФЗ не рекомендуються

вими. Отже, саме це є однією з найважливіших особливостей, що відрізняє національні стандарти обліку від міжнародних у сфері інвестування, яку слід оцінити позитивно [11].

Щодо класифікації, то П(С)БО 12 [12] не дає чіткого уявлення про можливі типи та класифікації інвестицій. Це насамперед стосується розподілення фінансових інвестицій на поточні та довгострокові.

Придбання фінансовими інвестиціями є першим кроком у роботі з ними, а щодо бухгалтерського обліку це їх первісна оцінка. Отже, відповідно до п. 4 П(С)БО 12 [12] фінансові інвестиції первісно оцінюються за собівартістю, що не враховує суми ПДВ та комісійної винагороди.

Якщо ж відбувається придбання цінних паперів шляхом обміну на цінні папери власної емісії, то собівартість визначається за справедливою вартістю [12]. У міжнародній практиці оцінка залежить від виду цінного паперу та від статусу професійності інвестора. Також враховується чинник ступеня впливу інвестора на підприємство, акції якого придбані (табл. 3).

Оцінка може здійснюватися за собівартістю чи ринковою вартістю за методом участі в капіталі чи собівартістю за правилом нижчої оцінки залежно від впливу інвестора на об'єкт інвестування.

Якщо інвестор не має суттєвого впливу, то в кінці кожного звітного періоду визначається ринкова вартість кожного виду акцій у портфелі, і якщо вона є меншою за ціну обліку, то різниця відображається як нереалізовані збитки з одночасним утворенням резерву на зменшення вартості довгострокових інвестицій.

Запровадження цього методу в Україні дасть змогу уникнути збитків, які ще не понесені, а також визначити джерелом покриття втрат від знецінення фінансових інвестицій не прибуток, а власний капітал. Фінансові інвестиції, для яких неможливо достовірно визначити справедливу вартість, необхідно відображати на дату балансу за їх собівартістю, враховуючи зменшення корисності. Хоча на практиці таку собівартість досить складно оцінити. Можна допустити, що це втрата економічної вигоди внаслідок того, що балансова вартість активу перевищує суму очікуваного відшкодування. Вона визначається згідно з міжнародним стандартом 36 «Зменшення корисності активів» за

найбільшою з двох оцінок: чистою ціною реалізації (справедлива вартість – витрати, пов'язані з реалізацією) або вартістю при використанні (дисконтована вартість грошових потоків, очікуваних від подальшого використання активу плюс результати від реалізації в кінці строку корисного використання).

В результаті проведеного дослідження встановлено, що між національними стандартами ведення бухгалтерського обліку і міжнародними стандартами фінансової звітності існують значні відмінності, що призводить до суттєвих розходжень між фінансовими звітами, складеними за міжнародними і національними стандартами, хоча аудиторські докази в обох випадках залишаються тотожними. Одним з рішень, яке в довгостроковому плані буде корисним для України, є повний перехід обліку в Україні на МСФЗ.

Теоретично ці нормативні акти мають бути тотожними. Однак до українського законодавства не були включені повні формулювання у стандартах у МСФЗ. Чинне українське законодавство ґрунтується на МСФЗ, однак воно не містить прямого перекладу відповідних стандартів МСФЗ. У визначеннях цих стандартів є багато пропусків, змін і доповнень, яких немає в МСФЗ, однак які після їх ухвалення стали частиною П(С)БО. Якщо звітність ґрунтується на місцевих (національних) стандартах, які суттєво відрізняються від міжнародних, це незмінно призводитиме до розбіжності результатів, що унеможливіє надійне співставлення показників українських підприємств з показниками їх іноземних конкурентів без трансформування їх фінансової звітності.

Висновки. На підставі порівняльної характеристики МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані компанії» та П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» можна сказати, що зазначені нормативні документи, окрім тотожних, містять відмінні положення. Крім того, ці документи мають надавати користувачам інформацію щодо змін у складі фінансових інвестицій протягом періоду. Визначено, що національний стандарт бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» містить недостатньо чіткі вимоги щодо обліку фінансових інвестицій. Безумовно, власникам підприємств слід самостійно вирішувати питання про те, застосовувати міжнародні стандарти для ведення обліку чи дотримуватись національних.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Крупка Я. Облік інвестицій : [монографія] / Я. Крупка. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 302 с.
2. Савицька Г. Економічний аналіз діяльності підприємства / Г. Савицька. – К. : Знання, 2005. – 662 с. – («Вища освіта XXI століття»).
3. Большой бухгалтерский словарь [под ред. А. Азрилияна]. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
4. Борисов А. Большой экономический словарь / А. Борисов. – М. : Книжный мир, 2001. – 895 с.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансовий інструмент» : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 року № 559 (редакція станом на 27 червня 2013 року) (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_010.
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 31 «Частки у спільних підприємствах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_010.
8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_010.
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_010.
10. Податковий Кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Макаренко А. Узгодження обліку фінансових інвестицій відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності / А. Макаренко, С. Лазаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/31-2-14-2011.pdf>.
12. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» від 26 квітня 2000 року № 91 (редакція станом на 9 серпня 2013 року) (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.